

O'ZBEK XALQ CHOLG'U ASBOBLARINING INNOVATSIONRIVOJLANISH TARIXI

Maxanov Sherzodjon Irisboy o'g'li

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat

Instituti farg'ona mintaqaviy filiali

Xalq ijodiyoti kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7192676>

Kalit so'zlar: O'zbek xalq cholg'u asboblari, innovatsion ishlanma, modifikatsiya, qashqar rubob, rubob prima, afg'on rubob, ud, qonun, chang, nay, turli yoshdagi ijrochilar.

Annotatsiya: O'zbek xalqining bebaho boyligi hisoblanmish milliy musiqiy cholg'ularimiz o'zining betakrorligi, naqsh bezagining jozibadorligi, ovoztarovatining rang-barangligi va ijro imkoniyatlarining beqiyosligi bilan milliy musiqiy madaniyatimizda alohida o'rin tutadi. Musiqiy cholg'ular azal-azaldan o'zbek xalqining ma'naviy hayotida muhim ahamiyat kasb etib, kundalik turmush tarzi bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Ular hozirgi kunda ham kishilar dunyoqarashining shakllanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayniqsa, cholg'u ijrochiligi san'ati ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida noyob estetik vosita sifatida shakllanib, nafaqat musiqa ilmida, balki zamonaviy musiqa ijodiyotidam katta qiziqish uyg'otib kelmoqda. Uning barcha o'ziga xos xususiyatlari va qirralarini o'rganish esa cholg'u ijrochiligi amaliyotini boyitishga yordam beradi. Biz ushbu maqolamizda O'zbek xalq cholg'u asboblarining innovatsion rivojlanish tarixiga nazar solamiz.

Key words: Uzbek folk musical instruments, innovative development, modification, kashgar rubob, rubob prima, Afghan rubob, oud, law, chang, flute, performers of different ages.

Annotation: Our national musical instruments, which are considered the priceless wealth of the Uzbek people, occupy a special place in our national musical culture due to their uniqueness, attractiveness of pattern decoration, variety of sound and incomparable performance possibilities. Musical instruments have been important in the spiritual life of the Uzbek people since time immemorial and are closely connected with their daily life. Even today, they have their own characteristics in the formation of people's worldview. In particular, the art of playing a musical instrument has been formed by our ancestors for centuries as a unique aesthetic tool, and has been attracting great interest not only in music science, but also in modern music creativity. Studying all its unique features and aspects will help to enrich the practice of playing a

musical instrument. In this article, we look at the history of innovative development of Uzbek folk musical instruments.

Sharq musiqasini o'ziga xos jozibali ovoz bilan taxmin qilish oson. O'zbek cholg'u asboblari xalq o'tmishining muhim qismidir. Ular o'zlarining musiqalari bilan xalqning urf-odatlarini, madaniyati haqida ko'p narsalarni aytib berishlari, uning xarakteri va urf-odatlarining o'ziga xosligini ochib berishlari mumkin.

O'zbek xalq cholg'u asboblarining ilk innovatsion ishlanmalari XX asrning 30-yillari oxiriga to'g'ri keladi. Ular O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, cholg'ushunos olim, professor Ashot Petrosyants rahbarligida ilmiy-tadqiqot eksperimental laboratoriyasining tajribali ustalari tomonidan amalga oshirildi. Ushbu laboratoriyada cholg'u asboblarini ishlab chiqarish yarim asrdan ortiq tajriba to'plashga muvaffaq bo'lgan iste'dodli o'zbek ustalari tomonidan ishlab chiqilgan, tasdiqlangan va sifatli texnologiya bo'yicha amalga oshirildi, buning natijasida o'zbek xalq cholg'ulari orkestrlari yaratildi

O'zbek xalq cholg'ulari orkestrlari yaratilganmi yoki yo'qmi. Ayni paytda O'zbekiston davlat konservatoriyasining "Milliy cho'lg'u" ilmiy-ishlab chiqarish tajriba laboratoriyasida "O'zbek xalq cholg'ulari orkestri" amaliy granti doirasida o'zbek xalq cholg'u asboblarini o'zgartirish jarayoni yangi sifat bosqichida davom etmoqda. XX-XXI asrlarda O'zbekiston musiqa madaniyati konteksti".

"Milliy cho'lg'u" ilmiy-ishlab chiqarish tajriba laboratoriyasida o'zbek xalq cholg'u asboblarining yangi modellari yaratildi. Xullas, ayniqsa, yosh avlod uchun qashqar rubobining ikki turi perchinli korpusli, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mexanik qoziqli va qirrali korpusli, yuqori sinflar uchun yog'och qoziqli turlari yaratilgan. Ushbu asboblarda bo'yin uzunligini qisqartirish orqali to'liq musiqa ijro etish uchun maksimal qulaylik mavjud bo'ldi. Bunday cholg'u asboblarini chalish orqali bo'lajak sozandalar nafaqat ma'naviy, balki jismonan sog'lom bo'lib yetishadi.

An'anaviy dutorning tanasi katta, bo'yni uzun. Ijro qilishda bolalar stulning yarmiga o'tirib, ikkinchi yarmiga asbob tanasini qo'yishadi, bu esa o'ynash jarayoni uchun ma'lum noqulayliklar yaratadi. Shu bilan birga, bolalar beixtiyor o'ng tomonga egilib, orqa miya egriligiga, ichki organlarning deformatsiyasiga va natijada bola tanasining noto'g'ri jismoniy rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Ana shu kamchiliklarni inobatga olib, bolalar musiqa va san'at maktablari (DShMI) o'quvchilarining yosh toifasini hisobga olgan holda an'anaviy dutorni ishlab chiqdik. Bu cholg'uda bolalar o'zbek xalq kuylari, qo'shiqlari va raqslarini ijro etish, turli ijro texnikasi va ta'sirlarini qo'llashdan zavqlanadilar.

Kanun tovush chiqarishning o'ziga xos usullari bilan ajralib turadigan eng rang-barang tovush asboblaridan biridir. Ushbu asbobning asl nusxasida yuqori torli

bor. DShMI talabalari uchun dastlab qo'sh torli kichikroq cholg'u yasalgan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'yin davomida bolalarda torlar orasiga tiqilib qoladi, ular yordamida tovush chiqariladi va shuning uchun bitta torlardan foydalanish kerak bo'ladi. Bunday arafada bolalar nafaqat o'zbek xalq kuylari, qo'shiq va raqslarini, balki xorijiy musiqalarni ham ijro etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Amalda charm parda bilan qo'llaniladigan kontsert rubobi ob-havo o'zgarishlariga ayniqsa moyil bo'ladi, shuning uchun ham o'zining sozlanishini o'zgartiradi: issiq havoda sozlanish kuchayadi, sovuqda esa pasaytirish. Natijada, terining deformatsiyasi tufayli asbob ovoz chiqarmaydi. Ana shu kamchiliklarni inobatga olib, ob-havoga ta'sir qilmaydigan sun'iy charmli asbob ishlab chiqdik. Ushbu asbobda kuzovning chetlari bo'ylab sun'iy terini cho'zish uchun vintlar bilan o'ralgan halqa, kuzovning pastki qismida torlarni mikro sozlash mexanizmi va tovushni kuchaytirish uchun pikap mavjud. 80 tanasining tepasida yuqori va past chastotalarning tovush spektrini o'zgartirish uchun ekvalayzer mavjud. Asbob professional ijrochilar uchun mo'ljallangan.

Rubob primasi yangi yaratilgan cholg'u bo'lib, u rubob turkumidagi eng yuqori registrga ega bo'lib, boshqa cholg'u asboblaridan o'tkir tembriligi bilan ajralib turadi. Rubob chalayotganda ijrochilarning barmoqlari ko'pincha yuqori registrdagi lattalarga to'g'ri kelmas, yuqori sifatli tovushni takrorlash qiyin bo'lgan. Shu munosabat bilan cholg'u ko'lami cho'zilib ketdi, buning natijasida rubob primasi bu guruhning boshqa cholg'u asboblari bilan yumshoqroq va yaxshi qo'shila boshladi.

Afg'on rubobi — inson ovozi tembriga yaqin cholg'u. Mat va baxmal tovushga ega. O'ziga xos shakl tufayli, undagi yuqori registrdagi tovushlarni takrorlash qiyin. Shu munosabat bilan assortiment kengaytirildi, ya'ni besh torli cholg'u asosida o'zbek va 81 xorijiy klassika, shuningdek, har qanday xalqning zamonaviy bastakorlari asarlarini erkin ijro etish mumkin bo'lgan yetti torli cholg'u yaratildi. murakkablik darajasi, hech qanday qiyinchiliksiz.

Chang tovush chiqarish nuqtai nazaridan eng murakkab asboblardan biridir. Changaning har bir torli treblanadi, shuning uchun asbobning sozlash qoziqlari joylashgan qattiq tomoni tufayli uzoq vaqt ohangda qola olmaydi. Ovoz sifatini yaxshilash uchun asbobning dizayni o'zgartirildi. Torlar sozlangan yon qismi besh qavatli qilib yasala boshlandi. Bu tizimni uzoq vaqt davomida toza saqlash imkonini beradi. Chang yakkaxon va ansambl cholg'usi, xususan, jo'r cholg'u hisoblanadi.

Musiqqa ijrochiligining zamonaviy talablariga javob beradigan, sozandalarning ijro mahoratini yuksaltirish, 82 nafar yosh avlodni zamonaviy texnologiyalar asosida, ijodiy tafakkur va boy badiiy tasavvurga ega bo'lib voyaga yetishiga hissa qo'shish

maqsadida innovatsion cholg'u asboblari o'zgartirilgan shaklda ishlab chiqarilmoqda. Buning samarasida o'quvchilarimiz xorijdagi nufuzli tanlovlarda qatnashib, sovrinli o'rinlarni qo'lga kiritish, o'zbek xalq cholg'u asboblarini xalqaro maydonda keng targ'ib qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Amaliyotda sinovdan o'tgan o'zgartirilgan o'zbek xalq cholg'u asboblari mutaxassislar va mutaxassislarning yuksak baholariga sazovor bo'lmoqda. Bularning barchasi O'zbekistonda xalq cholg'u ijro san'atining keng rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Innovatsion rivojlanish jarayoni zamonaviy jamiyat va o'zgaruvchan hayot talablariga muvofiq doimiy yangilanishning o'zi ijodkorligi kabi cheksizdir. O'zbek xalq cholg'u asboblari o'ziga xosligini saqlab qolgan holda, zamon bilan hamnafas bo'lib, o'tmish va zamonaviy, an'anaviy va yangilikni uzviy uyg'unlashtirib kelmoqda.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori «Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir choratadbirlar to'g'risida» Toshkent, 2017-yil 31-may
2. Yu. Rajabiy «O'zbek xalq musiqasi» I tom 1955 y.
3. Yu. Rajabiy «Shashmaqom» I tom 1975 y.
4. Yu. Rajabiy «Shashmaqom» II tom 1975 y.
5. Yu. Rajabiy «Shashmaqom» VI tom 1975 y.
6. H. Nurmatov «Rubob navolari» Toshkent. 1993 y.
7. H. Nurmatov «Rubob darsligi» Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 1993y.
8. H. Nurmatov «O'zbek xalq musiqasi» Toshkent. O'qituvchi nashriyoti. 1998 y.
9. Qosimov R. «An'anaviy rubob ijrochiligi» Toshkent., «O'zbekiston», 1999-yil.
10. Qosimov R. «Ud», Toshkent., «G'.G'ulom», 2002-yil.